

Candidates' Name:

Signature:

Random No.					Personal No.		

(Do not write your school / Center name or Number anywhere on this booklet)

355/2

LUSOGA

July / Aug 2024

KAMTEC EXAMINATIONS BOARD

Uganda Certificate Of Education

LUSOGA

Olupapulo Olwokubiri

Saawa ibiri n'ekitundu

ENDAGIRIRO

Olupapuloluno lugabiibwamu ebitundu bisatu; A,B ni C. Lulimu ebibuuzo bina.

Ebitundu A ni B bya buwaze.

Mu kitundu C mulimu enamba ibiri. Kolaku ndala 3(a) oba (b). Iramu ebibuuzo bisatu aghalala.

Ebibuuzo ebiswika mu byolagiirwa okukola tibirikeberwa. Ghandiika ebyokwiramubyo mu mpapulo edhikugheereibwa

EKITUNDU: A

OKUSOMA BWINO

1. Soma ekikutu kino ekikutu kino omale oiremu ebinaakubuuzibwa, nga osinziira ku byonaaba osomye.

Ng'abavubuka abaakamala okusoma mu matendekero agaaghaigulu bwebaba, Waidha yali n'ebirooto kamaala ate nga bigazi. Yali mumalirivu inho okubituukaku abe bukalamu mu bulamu. Yakuguka mu bya mbeera dh'abantu n'okufuga abakozi nkani social works and social administration (SWASA), era ekyomukisa omulunji yafuna omulimo gweyeegombanga mu myezibwezi. Yakolanga gwa kukulemba bakozi mu kitongole ekitwala abakozi ba gavumenti. Empiia dhebaamusasulanga dhaali kamaala era engeri yeyali n'obwongo obwesera yaterekanga kinene yaakozesangaku ntono. Yayendanga inho omulimogwe nga buliidho naasooka okutuuka ate nga naasembayo okugolola ekaawe. Kino kyamuleetera okugandha mu maiso ga bboosiwe era mu mwaka mulala yaakuzibwa ku mulimo n'omusaal gweyongeraku.

Mu myaka etaanu yali aguze eitaka nga amaze n'okulizimbamu enhumba ey'amakaage. Amangu ago Waidha yaabayiza Nalulunji yeyayenda okufa-obufe Vironika. Yali mulunji oti itungulu era baatandiika amaka mu giya nnene! Veronika yeena yali yamala yunivaasite nga yatiikirwa diguli esooka mu by'obulambuuzi waire yali akaali kufuna mulimo. Olwekyo yamwiguliragho eiduuka ly'engoye empyaka edh'omulembe guno. Eiduukalye lyasikirizanga abantu ate lyali ghakalamu. Mu mwaka mulala nga eiduuka ligemye omwamba baagula motoka ibiri, eyindi nga ya Waidha, eyindi nga ya Veronika.

Mu kiseera ekyo Waidha yayenda okufuna omwanawe asooka aye nga mukaziwe tibyaliku. Yali azira mighalabano gya kutoola nda enaayonoona embonekaye ebuzaabuza akakendeke akaali ng'oti kaakalumba. Yali akaayenda kufaanana bukalamu nga anhumirwa ababoni. Olwekyo yatandiika okugema ku mpiiya edh'eiduuka yaadhikozesa okwegulira eby'okwekolaku mu maiso nairala okumyula ensaya n'enkumu.

Yeeguliranga engaito n'engoye edh'ebbeyi. Yeedhalabyanga inho nga buli lunaku avaala lugoye lundi n'engaito dhindi saasira yoonayona. Eriyo engoye n'egaito dheyavaalangu omulundi omulala yaabigabira abengandadhe n'emikwano egitaali mitono nga bwoidhi omukombe bwaba; avunza! Nibwentakyogera, eiduuka

lyainhama okuwaamu ebintu, Waidha yagezaaku okulighanirira nga alyongeramu empiiya aye nga amiigha nsaano ku maadhi, era lyamala lyagwira irala.

Kino kyaniiiza inho Waidha era kyatandiikiriza obukuubagano ghagati gh'abagonzi bano. Namugeere mulala ku ba songa ba Vironika ku luuyi lwa maamawe bweyabiwulira, yaamucaalira era yaamugha obulezi bumuyambe okugumya obufumbobwe.

Obulezi obundi yali ghaakubutabula mu mmere n'ebyokunhwa bya iba ate obundi nga bwakuta ghansi w'ekitanda. Olwekuba yali atiire inho okufiirwa obifumbo, yagoberera buli kintu songaawe kyeyamukoba. Bweyatandiika okukozesa obulezi, bwaba oti katyo buli kukola era Waidha yaikaikanamuuku nnaku oti isatu. Bwedhaaghaaku yamutabukira yaasingaku ni bweyali ng'akaali kulya bulezi.

Obulezi bweyaliisanga Waidha bwamutabula yaatandiika okutuuka ekikeerezi ku mulimo. Yali akaali agho baamucwanga embaluwa emulabula. Veronika bweyakitageeraku, yaayeta songawe aidhe abayambeku. Ku mukuzi guno yabagha ga kuja ya muyigha ole mwene akuba ensaasi. Omulundi gwabaasooka okumucaalira omuyigha yabasaba empiiya mbitirivu dhebaali bazira. Baamala gatunda ndala ku motoka dhaibwe male baamusaasula.

Mu kiseera ekyo Waidha yalwala puleesa omubi einho yaamukosa amaiso nga takaaghanganga kubona bukalamu. Igulo irala yali ava ku mulimo yaabanda ekiroole ekyali kyemereire kumbali kw'oluguudo. Katonda n'eyataasa Waidha obutafa aye motokaye yayonooneka bubi inho nga teghanganga na kwiragho. Mwirwaliro yebaamutwala yamalayo entangama nnene inho yaafiirwa n'omulimo. Mukaziwe yeeyongeranga okwirangayo y'omwigha ate omuyigha yeeyongeranga bwakumusaba mpiiya dhindi. Abafumbo bano baamaliriza nga batunze n'enhumba yaibwe. Baawunzika nga Bali kupangisa muzigo gwa bisenge bibiri me-nni enaku etaloodheka yaabatyamaku.

Ebibuuzo:

(a) Waidha ni Veronika baali bateekeirwa kukola batya okwizaawo obukombe bwaibwe? (Obuta 03)

(b) Enger ki abantu ab'ense dhino yebakolamu oby'obikombe byaibwe nga eri mu mbeera ntuufu? (Obuta 04)

(c) Ensobi dhikolebwa balamu nga Waidha ni Veronika. Nsobi ki edhindi abantu dhebakola ni batuuka okwavughala nga tidhoogeirwaku mu lufumo? (Obuta 03)

(d) Singa niighe oghali oyeteibwa okwiza embeera mu nteeko egemagana ku bukombe, wandiyamhye otya abafumbo bano? (Obuta 04)

(e) Olowooza nga songa gha Veronika yali mutuufu mu magezi geyamugha oba bbe? Inhonhola ensongadho. (Obuta 02)

(f) Olufumo luno lukugha kya kwega ki? (Obuta 04)

EKITUNDU: B

OKUFUNZA

2. Soma ekikutu kino omale okole nga bw'onaaba olagiirwa.

OKUFUUGHEETA SIGALA

Abantu bangi bafuugheeta sigala mu bantu. Abantu tibafaayo kwalikufuuweeta ni ghebali kufuugheetera. Ghaire ng'abantu tibiaidha kyakwogera, nze nkoba nti okufuugheeta sigala mu bantu kitaikirizibwa.

Ekisookera irala, sigala akosa obulamu Obw'omuntu. Kikakasiibwa kiti sigala aleeta kookolo ow'amawuuwe. Kino titughanga kukiringirira bulingirire kuba omuntu alikufuugheeta sigala kale oba mwavu oba omukombe, tutekeirwa okwisa ekitiisa mu ndowooza ey'abantu ababa mu bantu.

Ekyokubiri, abantu abafuugheeta sigala tibaghanga kumuvaaku kuba baba baamunalirira. Omuntu bweyeenaza okufuugheeta sigala, afuuka kitundutundu ku mubirigwe n'obulamubwe. Tutekeirwa okumanha tuti omuntu aghanga okumufuugheeta oba okumuwunhiza. Omuntu bwafuugheeta sigala mu lukale, abantu banji boona baba bali kufuugheeta oba benda oba tibenda kuba abatali kufuugheeta bawuutiza bwa mwosi. Kale kugherebwe! Sigala akumalaku empiiya waafuuka lunkupe anti buli k'ofunawo ng'olumukira ghebamutundira.

Sigala amanhiikwa nga kirala ku bintu ebitandiikiriza oluyiira. Omuntu bwafuugheeta n'asuula akatundutundu akasigairegho nga kakaanioka, kavaaku obuzibu. Ebibira,

enimiro n'ebintu kamaala bisaanhiziibwagho koba nga ebyamatano, obutale aye nga biva ku muliro. Bwosoma ni gheetegereza obona nga guviire ki sigala.

Sigala ayonoona obutonde obw'ensi nairala oyo afuugheetebwa mu lukale.obukutu obwo obusigalawa bwebusuulibwa aghantu ghoonaghoona bufuuka bwabulabe ku bulamu Obw'omuntu. Sigala airugaza amaino gaasiriira kwotaire n'okuvunda. Oboneka bubi mu bantu, togheebwa kitiisa nibwoba nga ghasoma ososolebwa mu basomi baino. Owunha olusu nkani omuuka omubi era nga bwobita aghantu omunhang'oti kasimba naakabiseewo. Abakwidhi bayegeera nga niighe obiseegho.

Bwofuugheeta sigala oita emikwano n'emirimo. Kino kiri kiti kuba ezira ayenda kukwesemberezaaku ate n'ebiseera byomala ng'oli kumufuugheeta emirimo gifa.

N'olwekyo okufuugheeta sigala kugheerebwe. Bwekiba tikisoboka, babateerewo ebifo mwebabe bafuugheetere. Bakagwa gwoyega n'ogukwita ate nantagalagirwa yaja nago ku magulu.

Ekyokukola: Mu bigambo nga 100, ghandiika ku buzibu obutuuka ku muntu afuugheeta sigala.(obuta 20)

EKITUNDU: C

OBUGHANGWA

Kola ekyokukola kirala mu kitundu kino.

3.(a) Mukwanogwo ali ni mugandawe omulongo eyagulwike. Kyoka kikukataku okuja oziike. Ekikunsu kyaimwe mwisomero mulimu ab'Obughangwa obundi, koba nga Abacooli, n'abalugwala. Bakobere kyebateikeirwa okukola nga batuuse ku lumbe era ni byebataatekeirwa kukola nga baziika omulongo ono eyagulwike. (Obuta 20)

Oba

(b) Mukeewo akwiraku yakubyewo omwana omulenzi aye nga bweruli luzaalo lusooka, taidhi kyakukola ku bigemagana nentuumu ey'amaina mu kika kyaimwe. Mulambike kyabe akole mu kiseera kino.

BIKANZE GHANO